

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...De Reformatie
jaargang

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

KERKELIJK LEVEN / E.A. de Boer

In dit nummer:

KERKELIJK LEVEN

33

E.A. de Boer

Kennismaking met
de Alpha-cursus

MEDITATIEF

36

C.J. Harryvan

Appellation contrôlée Céleste

WANDELEN MET GOD

37

H. Drost

Beginnen bij genade

KERKGESCHIEDENIS

38

H. Veldman

Johannes à Lasco
1499-1560 2

SAMENLEVING

43

A.J. Verbrugh

Onbekommerd op de
terugtocht van de
christelijke politiek 1

KUNST

46

J.M. de Jong

Millenniumikonen

LIED VAN DE WEEK

48

J. Smelik

Lied 288: Een komt
de grote torner

en veraer...

Uit de kerken
Meegelezen

KENNISMAKING MET DE ALPHA-CURSUS

De Alpha-cursus is een begrip geworden. Het is een eerste kennismaking met het christelijk geloof, in Engeland opgezet en overgewaaid naar Nederland. Alpha: de eerste letter van het Griekse alfabet. De cursus: de eerste stappen op de weg naar het christelijk geloof. Velen zijn enthousiast: kerken, cursusleiders en cursisten. Om de laatste gaat het toch? We zoeken allemaal naar de beste methode om het evangelie uit te dragen.

Bij het gebruik van deze cursus kan je onderscheiden tussen enerzijds kenmerken van de methode van evangeliseren en anderzijds de aangeboden stof. Eerst iets over de methode.

Eerste Alpha-ervaring

In de Gereformeerde Kerk te Krimpen a/d IJssel is ervaring met de cursus opgedaan. Eerst hebben we het cursusmateriaal met elkaar doorgesproken. Vervolgens is de cursus gegeven aan een groep van

vijf gasten, die door gemeenteleden uitgenodigd waren. Graag wil ik iets vertellen van onze ervaringen. De cursus wordt in veel gemeentes, ook in andere kerkverbanden, gebruikt. Als middel van evangelisatie, maar ook om bijvoorbeeld jongeren in eigen gemeente te stimuleren. Voor jeugdgroepen is er apart cursusmateriaal. Er is zelfs een "After-Alpha"-cursus om na afloop van de eerste ronde, indien gewenst, met dezelfde cursisten verder te gaan. Alpha is ontstaan in Holy Trinity

Brompton, een anglicaanse kerk in Londen. In Nederland werd de cursus geïntroduceerd door de Interne Zendingsbond van de Hervormde Kerk, de Evangelische Alliantie, en Youth for Christ. Er zijn landelijke conferenties, informatie- en instructiedagen. Het boek dat de inhoud van Alpha beschrijft, *Een kwestie van leven*, wordt door niemand minder dan prof.dr. C. Graafland aanbevolen.

Persoonlijke benadering

Opvallend is de wijze waarop cursisten geworven worden. Het is de bedoeling om mensen uit je omgeving persoonlijk te benaderen met de vraag of zij geïnteresseerd zijn in een kennismaking met het christelijk geloof. Een collega met wie

je al eens eerder had gesproken. Een familielid dat wel eens belangstelling toonde, maar er nooit toe kwam om eens mee te gaan. Mensen in de straat met wie je een beetje vriendschap sloot.

Deze persoonlijke benadering zet zich voort in de atmosfeer waarin de cursus gehouden wordt. En wel in een huiskamer. Een gezin wordt gevraagd z'n huis open te stellen. Ook bij het koken worden mensen ingeschakeld. Elke avond begint met een gezamenlijke maaltijd van de cursisten en het team cursusleiders. Tijdens de maaltijd wordt iiit over het christelijk geloof gepraat! Wel over de dingen van de dag. De afspraak tijdens het eten niet gericht over het geloof te spreken lijkt vreemd. Daar gaat het toch om? Ja, maar menselijk contact op voet van gelijkheid mag niet overgeslagen worden. In de praktijk blijkt dat tijdens het eten spontaan wél over het geloof en over de Here wordt gesproken. Maar dan gebeurt het ook spontaan, en gaat het van de cursisten uit.

In tien van zulke avonden wordt een korte inleiding gegeven, waarop gesprek volgt. Zodoende groeit er vertrouwen. En onderlinge betrokkenheid. Aan het eind van de cursus is er een gezamenlijk weekend, waarin drie lessen behandeld worden. Intussen groeide er zoveel betrokkenheid dat het geen probleem was iedereen inee te krijgen.

De biddende gemeente

De gemeente werd grondig voorgelicht en over de hele organisatie geïnformeerd. Hoe wordt de gemeente ingeschakeld? Eerst om door middel van de folders cursisten in eigen omgeving te werven. Maar voordat dat gebeurt, bidt de gemeente eerst om Gods onmisbare zegen op het voorgenomen project. Bidden is de grondtoon. Als het moment komt om mensen te benaderen, weet je allemaal: we hebben de Here toch om zegen gesmeekt? Dan kunnen we niet vervolgens zelf niets doen.

Als Hij verhoring geeft en de cursus van start kan gaan, is maar een klein deel van de gemeente actief betrokken. Dat kan ook iiit anders, want de cursisten hebben hun handen al meer dan vol aan de confrontatie met de Bijbel. De hcslotenheid van de kring is heel belangrijk.

Toch kan heel de gemeente betrokken blijven door gebed. Daaraan herinneren we elkaar. In onze gemeente was op dezelfde avond waarop de cursus plaatsvond, een groep gemeenteleden voor bijbelstudie en voorbede bij elkaar. De cursusleiders wistcii: terwijl wij bezig zijn, wordt er voor ons én hen gebeden. Op enkele momenten tijdens de voortgang van de cursus baden we ook 's zondags voor hen.

Een prachtige methode

De grote waarde van deze methode, die aan de Alpha-cursus ten grondslag ligt, is:

- *Het plan om de cursus te geven wordt gedragen door het gebed om Gods zegen. Dat geldt nok voor de fase waarin cursisten benaderd worden. En Gods Geest hielp mensen over de drempel. Mensen vanuit de kerk: oin eindelijk over de drempel van hun terughoudendheid heen te stappen. En mensen buiten de kerk: om de drempel van hun reserves te nemen.
- *De kerkleden die de cursus geven en de cursisten krijgen de kans elkaar te leren kennen. De persoonlijke benadering werkt!
- *Ook met andere geestelijke gaven dan die van het Woord worden kerkleden ingeschakeld. Het gezin dat gastvrijheid had geboden en privacy had opgeofferd, was blij meegedaan te hebben.
- *Er ligt grote nadruk op de gemeente die -thuis of bij elkaar- biddend om de cursisten en leiders heenstaat.

Het laatste is het hclangrijkste. De Here heeft verhoring gegeven zodat er cursisten kwamen. Bovendien hielden zij het vol. Tenslotte waren

KERNREDACTIE

DRS G.J. VAN MIDDELKOOP
DRS A.L. TH. DE BRUIJNE

OVERIGE REDACTIELEDEN

DR E.A. DE BOER, DRS B. BOS,
DRS I.D. HAARSTMA, DRS P. HOUTMAN,
PROF. DR. B. KAMPHUIS
DRS B. LUITEN, DRS K. DE VRIES

MEDEWERKERS:

J.J.D. BAAS, DRS. C.J. HAAK,
J.M. DE JONG, DR. J. SMELIK,
DRS H. VELDMAN

REDACTIE-ASSISTEWT.

H. PRINS, Buiten Nieuwstraat 86-1 8261 AX
Kampen, Tel. (038) 3331242

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:
De Reformatie Postbus 24, 8260 AA Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V.
Postrekenmg 406040 t n v.
De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA
Goes Tel. (0113) 215591

ABONNEMENT

f 90,00 per jaar, f 49,00 per halfjaar. Studenten
f 74,50 per jaar (binnenland) Buitenland
f 149,00 per jaar (Europa zeepost).

Een abonnement kan per maand ingaan,
maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee
maanden voor het verstrijken van de beta-
lingstermijn (opzegging van jaarabonnement
voor 1 november, van een halfjaarabonnement
voor 1 juni)

Losse nummers f 2,05 (excl. Porto)

De Reformatie is op cassette verkrijg-
baar bij de Stichting Bralectah.
Tel. (0521) 515946

ADVERTENTIES.

Prijs: f 0.95 per mm Contracttarief op aan-
vraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de
uitgever is het niet toegestaan artikelen uit
dit blad over te nemen

ISSN 0165-5191

zij stuk voor stuk zielsblij de Alpha-cursus gevolgd te hebben.

Materiaal en methode

Ik begon dit artikel met de stelling: je kunt onderscheiden tussen de methode van evangelisatie enerzijds en het cursusmateriaal dat het Alpha-label draagt anderzijds. In het vervolg concentreer ik mij op het geschreven materiaal.

Het zal u duidelijk zijn: ik ben onder de indruk van de methode van evangeliseren die Alpha aanreikt. Hetzelfde kan ik zeggen van het erbij horende materiaal. Toch lopen er door de Alpha-cursus als geheel lijnen die geen recht doen aan de geloofsleer, zoals die naar de Bijbel moet zijn. Daarom ga ik nu in op de inhoud van het gedrukte materiaal.

Fundamenteel is de paperback van Nicky Gumbel, *Een kwestie van leven*. Kennismaken met het christelijk geloof (Hoorbaar: Gidcon, 1996). Dit boek wordt niet aan deelnemers in handen gegeven. Zij kunnen het natuurlijk wel kopen en lezen. De voorstudie in Krimpen richtte zich op dit boek. Bij de paperback hoort de *Handleiding*, geschreven voor cursusleiders. Daarin vindt de leraar veel van wat hierboven over de methode geschreven is. Daarnaast is er nog het *Werkboek voor deelnemers*. In feite is dat een uittreksel van Nicky Gumbels boek. De bedoeling van de Alpha-cursus is dat het materiaal methodisch wordt gevolgd. De cursusleiders werken met de *Handleiding*, de cursisten krijgen het *Werkboek* in handen. *Een kwestie van leven* is de gids, die hij de voorbereiding helpt. Zo hebben we het in Krimpen a/d IJssel niet gedaan. We hebben onze winst met het materiaal gedaan, maar het niet slaafs gevolgd. Het *Werkboek* is niet op de voet gevolgd. De lessen en gesprekken waren zo fundamenteel dat de theologische structuur van de cursus niet geïmiteerd hoefde te worden. Je geeft een introductie in het christelijk geloof immers vanuit een gere-

formeerde kerk. In het vervolg houd ik mij vooral bezig met de vraag: is deze cursus ook bruikbaar in het licht van ons verstaan van de Bijbel naar gereformeerd belijden?

Let wel, het volgende wil geen kritiek vanuit de leunstoel zijn. Ik probeer materiaal te bieden dat kan helpen dat we toch onze winst met de Alpha-cursus doen. Daarom ga ik het boek van Nicky Gumbel hoofdstuk voor hoofdstuk bij langs.

Een kwestie van leven

De eerste acht hoofdstukken van het boek *Een kwestie van leven* zijn prachtig. Toelichting, helder, aansprekend. Humoristische momenten geven herkenning. De voorbeelden zijn raak, uit het Eeuwig gegrepen. Om te illustreren hoe weinig mensen vaak in het christelijk geloof geïnteresseerd zijn vertelt Gumbel over een ziekenhuispastor. Deze kreeg de volgende reacties, toen hij tot deelname aan het Avondmaal uitnodigde. "Nee, dank u, ik ben Hervormd. Nee, dank u, ik heb om cornflakes gevraagd. Nee, dank u, ik ben niet besneden". Zo'n voorbeeld werkt op je lachspieren. Dat mag, want de grondtoon van het boek is enthousiast en ernstig tegelijk.

Hoofdstuk 2 stelt de vraag centraal: Wie is Jezus? Hoe betrouwbaar is het getuigenis over zijn leven, sterven en opstaan? Waarom stierf Hij aan een kruis (hfd. 3)?

Het 4e hoofdstuk, 'Hoe kan ik zeker zijn van mijn geloof?', maakt uitnodigend duidelijk dat zekerheid mogelijk is. In een evangelisatiecursus houdt dat de belofte in: er is in dit leven volstrekte zekerheid ten aanzien van God mogelijk! Waarom zou je de Bijbel lezen, en hoe? Dit praktische hoofdstuk 5 eert de Bijbel als Gods spreken, zijn liefdesbrief. Het volgende hoofdstuk haakt erop in: waarom zou je bidden, en hoe doe je dat? Ellende, verlossing, dank: het wordt allemaal door deze hoofd-

stukken heengeweven.

Hoofdstuk 7 en 8 geven een aansprekend beeld van de persoon en werkwijze van de Heilige Geest.

Alleen de Bijbel?

Een aantrekkelijke kant van het boek *Een kwestie van leven* is dat de Bijbel op een spontane manier aangehaald wordt. Door de voorbeelden, uit het leven gegrepen, wordt de boodschap van de Bijbel heengevlochten. Rijbelteksten buitelen over elkaar heen. Soms, zoals in hoofdstuk 15, geeft één gedeelte (Rom. 12:1-2) de leidraad voor het geheel.

De eerste indruk is: dit boek biedt een eerste toegang tot de inhoud en boodschap van de Bijbel.

Er spreekt groot ontzag voor liet gezag van het Woord van God uit. Geen spoor van twijfel.

Toch is de opzet anders dan die van de *Bijbelcursus* van de gereformeerde evangelisatie. Daarin is de inhoud van de Bijbel thematisch gepresenteerd, gecombineerd met systematische studie van Gods openbaring in z'n geschiedenis. Die cursus laat de cursist een niveau hoger instappen.

Kennelijk hebben we behoefte aan een cursus op eenvoudig niveau. De gretigheid waarmee kerkleden de Alpha-cursus benaderen, bewijst hoe aansprekend die is.

Ds. E.A. de Boer is predikant van de Gereformeerde Kerk te Kralingseveer.

APPELLATION CONTROLEE CÉLESTE

C.J. Harryvan

meditatief

*wat de Geest doet groeien en
rijpen, is liefde, vreugde en vrede,
geduld, vriendelijkheid,
goedheid en vertrouwen, zachtmoedigheid en zelfbeheersing.*

Galaten 5, 22

Netwerk, even voor half negen.
Vanavond slechts een rapportage
geheel gewijd aan de situatie in Colombia.
Vorige week de massaslachtingen in Rwanda.
Voorlopig kunnen ze nog vooruit.
Oost Timor. Of Ambon. Of Kosovo.
En anders biedt het verleden nog voldoende materiaal:
Cambodja, Uganda....

Na een halfuur zuchten is het wel weer genoeg geweest voor die avond. "Dit was Netwerk. Goedenavond". Ik vraag al niet eens meer: "Is er nog iets leukers voor?" Dat past wellicht nog het beste eraan. Het toestel een poosje uit. Zwart. Stilte. Een redelijk alternatief kan zijn, dat de zender die avond het er bij laat. Geen beelden meer, alleen nog een zwart scherm met passende muziek. Een *Kyrie*. Maar dat zal wel te duur worden.

Tja, je kan natuurlijk overgaan op het journaal uitzenden in zwart wit. Dan valt het karmijnrood niet steeds zo op.
Colombia koos onlangs voor die oplossing.

Typerend voor de mens

Er is iets, dat ze er bij Netwerk niet bij vertellen.
Wat God gezegd heeft. Dat het in ons allemaal zit!
Het zit in mij God de grond in te

trappen. Mijn naaste te haten.
Te meppen. Het zit ook in ons om die analyse te overschreeuwen.
Zoals eens Kain zich er uit haspelt. Op een onherbergzame, eenzame plek in het vlekken. "U wilt toch niet serieus beweren, dat ik ook maar iets op heb, met dat daar?" (Gen. 4.9)
Het zit in ons, achter het gordijntje. Dat bijna nooit opzij gaat.
Bijna nooit.

Welke catechisant zal niet protesteren!
"Ik heb nog nooit een bloedige aanslag gepleegd.
Ik sla nooit. Ik kan het met woorden af...".
Precies. Met venijnige spot kan ik ook iemand op zijn mond slaan.
Elkaar bijten of verscheuren kun je in plaats van met tanden ook met lippen. Of met Ictters. Of zelfs met mimiek.

Typerend voor de laatste dagen

De Here Jezus leert ons over de laatste fase: er zal veel geweld zijn. oorlogen. En natuurgeweld, aardbevingen. En... nog een kenmerk: de liefde zal verkoelen. Het zal koud worden in de samenleving.
Waar het gebod om God lief te hebben in rook opgaat, zal 'hef tweede daaraan gelijk', in de lucht komen te hangen.

Typerend voor de Geest van Christus

Zakt de kerk terug naar haar omgevingstemperatuur?
Of laat de kas zich beschijnen?
Ze is van kwetsbaar materiaal (glas), maar daardoor in staat

warmte vast te houden. Waar haar voedingsbodem gezond is en de lucht telkens weer gezuiverd wordt, kunnen vruchten groeien.
Waar de Heer Jezus de dienst uitmaakt. Waar Hij het klimaat beheerst.
Waar Zijn Geest voortaan het ras bepaalt, daar groeit een zeer bijzonder gewas:
Appellation contrôlée Céleste.
Daar groeit het karakter van Christus in wedergeboren mensen!
Die hun eigen eergevoel, eigen gelijk, eigen lust, eigen macht, eigen koninkrijkje gaandeweg leren inruilen voor het nieuwe vruchtbegin-scl.

Typerend voor jou

Wat zou je ervan zeggen, als de mensen jou als volgt beschrijven:
Hij is, zij is opvallend *opofferringsgezind.*
"Ze kunnen aan hem een voorbeeld nemen!"
En verder is hij ook *vrolijk ... een vrolijke gelovige!*
En ... *iemand die harmonie nastreeft op een ongekend integere wijze;*
hij heeft een lange adem; hij is be-minnelijk,
eenvoudig een goed mens!;
betrouwbaar;
bescheiden edelmoedig;
Hij heeft zich zelf altijd goed in de hand.

Het is bijna niet te geloven, maar Hij is er al mee bezig.
Dat is nou precies geloven:
leren 'leven van de verwondering.

C.J. Harryvan is predikant van de Gereformeerde Kerk te Lelystad.

wandelen met God

Wandelen met en voor God

"Wandelen met God" wordt in de bijbel bijvoorbeeld van Noach gezegd. Hij leefde in een tijd dat men zich geen barst van God aantrok. Maar Noach wandelde met God... in de vertrouwelijke omgang met de HERE. Wanneer de HERE met Abraham een verbond sluit, wordt er een iets andere uitdrukking gebruikt. De HERE zegt tegen hem: **"wandel voor mijn aangezicht"**. Het verbond betekent dat je niet alleen leeft met God, maar ook voor God. Daarover gaat het als in psalm 25 staat: **"en zijn verbond maakt Hij hen bekend"**.¹ Je kunt dat dus lezen als: en zijn wet maakt Hij hen bekend.

Maar waarom staat er niet gewoon het woord 'wet'? Dat hier over "verbond" en niet alleen over "wet" gesproken wordt betekent dat je de wet alleen maar mag zien in verband met Gods liefde. Je mag de wet niet uit het verbond plukken. Je mag de wet niet van Gods liefde losmaken.

Ark

Dat de wet een plaats krijgt in Gods verbond, wordt heel mooi duidelijk bij de ark, de kist van Gods verbond. De HERE gaf aan Mozes de opdracht om de wet in de ark te leggen. En waar komt die wet dan te liggen? Onder de gouden plaat waar het bloed op gesprengd wordt, onder het verzoendeksel. Dat is mooi. De HERE zegt als het ware: kijk eerst naar mijn liefde en genade en dan pas....de wet!!

Wet

Maar wat deed het volk van God? Ze maakten de wet los van Gods liefde. De zonde van Israël was dat ze dachten zelf de wet te gaan doen. Ze haalden de wet uit het verbond. Ze plukten a.h.w. de twee stenen tafelen uit de ark van Gods liefde om er zelf mee aan de haal te gaan.

En wat gebeurde er toen? Ze gingen die wet niet doen. Integendeel, ze deden juist wat de wet verbood. Waarom? Omdat wij mensen die wet zelf niet kunnen doen. Wij gaan er juist tegenin. Zeg maar eens tegen uw kind: 'Piet, je mag overal in de kamer spelen, maar mamma wil niet dat je achter de bank gaat zitten'. Gaat u dan even de kamer uit en waar zit Piet als u terugkomt? Precies: achter de bank. De wet maakt juist de zonde wakker. De wet onthult de hardheid van ons hart. Je redt je zelf niet met de wet.

Geest

Zo ging het ook onder Gods volk mis. En als ze in de zonden zijn vastgelopen, komt de HERE in Zijn goedheid en belooft hen te helpen. Hij zal hen weer de liefde leren. Dat is de belofte van de Geest uit Ezechiël: Hij zal het harde hart weer gevoelig maken voor Gods liefde: **"Mijn Geest zal Ik in uw binnenste geven en maken (!!) dat gij naar mijn verordeningen wandelt..."**. Ja, als het hart de genade heeft geproefd, komt er verlangen om Gods wet te doen. De Geest zet Gods liefde voorop. Het is typisch de Heilige Geest dat Hij achter de Here Jezus schuil wil gaan. Hij duwt Christus naar voren. En als we die Heiland zien, krijgen

we verlangen om zijn wet te gaan doen: **"en zijn verbond maakt Hij hen bekend"**.

Vrome vlees

Als je christelijk leven alleen maar betekent dat je je probeert te houden aan wat regels, sluit je je hart af voor de genade. Dan kun je met de wet in de hand - net als de farizeërs deden - Christus afwijzen. Dan ga je de Geest wegduwen die Zelf niets liever wil dan ons Christus te laten zien. Je hart sluit zich dan toe....

Dat is ons vlees. Ons vlees is niet alleen dat we tot zonde geneigd zijn, maar ons vlees is ook dat we ons heil zelf willen regelen. En die houding zet ons buiten de liefde. Die houding doet ons in het verbond vervreemden van het verbond, namelijk van de genade en liefde die voorop dienen te gaan. En Paulus vraagt dan: **"Gij zijt begonnen met de Geest, eindigt gij nu met heil vlees?"**²

¹ vers 14

² Galaten 3 vers 4

Ds. K. Drost is predikant van de Gereformeerde Kerk te Haren.

Een Poolse edelman actief voor de reformatie in Europa – een introductie 2

kerkgeschiedenis

Superintendent in Emden

We komen in het verdere verhaal op wat meer bekend terrein: Johannes a Lasco actief in Oost-Friesland, met als centrum de havenstad Emden. In Oost-Friesland was de reformatie al vroeg, in de jaren '20, doorgedrongen en het mooie was dat de vorsten van dit gebied daar zelf zo open voor stonden: we hebben het dan over graaf Edzard I, de Grote, diens zoon Enno en zijn weduwe gravin Anna van Oldenburg. En niet alleen de door hen begunstigde Lutherse reformatie kreeg vat op de mensen, ook was er (beperkte) ruimte voor de Zwingliaanse reformatie. Dit is met name te merken geweest aan het optreden van niemand minder dan Hinne Rode, de vroegere rector van het Utrechts fraterhuis, die in 1529 in het Oostfriesse Norden predikant is geworden. Deze uit Roden (Drenthe) afkomstige geleerde heeft enkele jaren daarvoor de befaamde *Avondmaalsbrief* van de Hollander Cornelis Hoen immers naar Zwingli overgebracht (1523). Uit die brief blijkt een sterke overeenkomst tussen de inzichten van Hoen (en Rode) en die van Zwingli. Rode is trouwens in 1530 met enkele collega's door de luthersgezinde graaf Enno afgezet, maar wordt later toch weer predikant te Wolthusen (vlak bij Eindhoven).

'Dit alles vindt in Oost-Friesland plaats 'gewoon' binnen de kerkelijke verhoudingen die formeel nog onder Rooms gezag stonden – dus nog niet uitgekristalliseerd in confessioneel-reformatische zin. En wat men dan ook verwachten kan: de bewegingen van de (meer gematigde) Wederdopers worden daar ook toegelaten. Enige keren

zijn er godsdienstgesprekken gevoerd tussen hen en de reformatoren. Bovendien wordt Emden in de jaren vanaf 1540 (tot plm. 1594) een bijzonder belangrijk toevluchtsoord voor geloofsvluchtelingen uit Friesland, Groningen en Drenthe. Een van de bekendste predikanten aldaar in de jaren na 1568 (begin van de oorlog tegen Alva/Spanje) is ds. Menso Alting, geboren te Eelde. Genoeg eerst over Oost-Friesland – terug naar A Lasco.

Eind 1539 of begin 1540 is Johannes a Lasco in Emden gearriveerd, althans dat staat te lezen in de notulen van de coetus van Emden. Sommige historici betwijfelen dat en stellen zijn komst iets later. A Lasco, die gaat prediken in de Grote Kerk van Emden, blijft in briefcontact met zijn vrienden in Leuven en Aduard. Hij raadt hen om ook naar het hoge noorden te komen: daar is religievrijheid, ondanks keizerlijke vermaningen aan het adres van gravin Anna! En Albertus Hardenberg zien we dan ook in 1543 naar Emden komen waar hij zijn monnikspij voorgoed aflegt. Hij krijgt daarna een aanbevelingsbrief van A Lasco mee om er in Wittenberg gebruik van te maken voor verder reformatisch onderwijs door m.n. Melancthon.

A Lasco heeft in deze tijd speciaal voor Hardenberg een heel speciale correspondentie gevoerd: met de Groningse non Geertruid Sijssinge. Hij wist haar uiteindelijk over te halen ook naar Emden te komen, waar ze in het huwelijk trad met Hardenberg. In 1547 is dit echtpaar naar Bremen vertrokken waar Hardenberg predikant werd aan de Doinkerker.

Gravin Anna, bezorgd over de toekomst van de reformatie in haar ge-

heid, heeft veel vertrouwen gekregen in Johannes a Lasco en benoemt hem in 1543 tot superintendent voor de Oostfriesse kerken. Een overheidsfunctie (!) die enigszins te vergelijken is met die van bisschop. Bedoeld om de kerkelijke organisatie strakker aan te trekken in reformatische zin. Lasco wil dat alle elementen die nog aan Rome doen denken nu moeten verdwijnen. Geen mis, geen beeldendienst meer. Dat gebeurt ook, ondanks sluwe tegenwerking, zelfs vanuit het regeringscentrum Brussel, om A Lasco uit zijn functie weg te werken. Hij gaat door met zijn kerkelijk opbouwwerk in de meest primaire vorm. De kerk van Oost-Friesland krijgt nu een coetus, d.w.z. een officiële vergadering van de predikanten die op gezette tijden (van Pasen tot St. Michaël = 29 sept.) iedere maandagmorgen bij elkaar komen. Een soort classis dus, die ook toeziet op de toelating tot het ambt van predikant en zich inspannt om de zuiverheid en dus de eenheid in de leer vast te houden. Er wordt een vorm van kerkelijke tucht ingesteld – ook de predikanten krijgen per gemeente een groep van vier mannen naast zich (het begin dus van de kerkenraad) om toe te zien op leer en levensuitingen van de predikers. Het geloofsondericht aan de jongeren in kerk en school wordt ook geregeld: door middel van een Catechismus, met 94 vragen en antwoorden. Vraagt men naar de confessionele kleur van de Oostfriesse hervorming, dan houdt dat het midden tussen dat van Zwingli, Rucer en Melancthon. Van alle drie is er invloed aan te wijzen. Calvijns invloed is nog het minst merkbaar, maar daar komt in de loop der jaren

enige verandering in. Daarbij moet bedacht worden dat de onderlinge verschillen tussen de reformatoren meestal slechts op ondergeschikte thema's merkbaar waren. Met uitzondering van de leer over het Avondmaal; hierin is A Lasco in ieder geval niet tegemoetkomend aan de officiële leer van de Lutherse kerken.

Godsdienstgesprekken met Wederdopers

Het streven naar fundamentele verbetering van de kerkelijke tucht – zowel over predikers als over 'gewone' gemeenteleden – is ook ingegeven door de propaganda van de kant van de Wederdopers. Hun streven naar een 'heilige, reine gemeente', moet geen voedingsbodem krijgen in mogelijke wantoestanden in de tot reformatie gekomen kerk. Zo denkt A Lasco erover. Het is hem bekend dat er in Emden een nogal bloeiende gemeente van Wederdopers bestaat. Vrijwel gelijktijdig met A Lasco is de bekende voorganger Menno Simons daar ook komen wonen en preken. Maar niet vanuit een soort 'concurrentiepositie' tegenover hen begint Johannes a Lasco heen te werken naar het houden van een godsdienstgesprek. Zijn inotief is, net als dat van Martin Bucer en Johannes Calvijn eerder in Straatsburg, dat de Dopers door Schriftuurlijke argumenten bekeerd kunnen worden van hun verkeerde inzichten. Waarom zou in Emden niet mogelijk zijn wat in Straatsburg in meer dan één geval is gelukt? Vanuit die betrokkenheid spreekt A Lasco officieel met de Doperse leiders. Dat doet hij voor het eerst op 22 januari 1544, ten huize van een van de predikanten te Emden. En de eerste doelgroep bestaat uit Davidjoristen, genoemd naar de charismatische leider David Joris die inhissen vanuit de Nederlanden in Basel is gaan wonen (tot zijn dood in 1556). Een hoogmoedig man die beweert dat hij de Christus-David is, de hoogste profeet na Christus zelf, en de vleeswording van Gods

Geest. Hij noemt zich ook zelfs de Emanriel. De Bijbel was voor Joris alleen maar een allegorie, een zinnbeeldig boek. A Lasco heeft niet met Joris zelf gesproken, hij onderhield een briefwisseling, waarin A Lasco stelt dat hij alleen uit wenst te gaan van de Bijbel als enige norm. Daartegenover is David Joris de figuur die zijn eigen geestelijke autoriteit daarboven stelt. En hoe A Lasco ook argumenteert dat geen mens mag stellen dat hij altijd de waarheid spreekt en nimmer dwalen kan, Joris blijft zich krampachtig vastklemmen aan zijn vermeende hoge positie. In een brief aan Hardenberg (zomer 1544) duidt A Lasco deze houding aan als blasfemie, godslastering, die hij 'niet kan dulden'.

Het volgende, grote gesprek met de Dopers is al heel snel na dat met de Davidjoristen gehouden. nl. van 28-31 januari 1544, in de kerk van het voormalige Franciscaner klooster. Dit vindt met toestemming van gravin Anna plaats tussen Johannes a Lasco en Menno Simons. Ook de uit Friesland afkomstige prediker Gellius Faber de Bouma is aanwezig. Het belangrijkste thema van hun godsdienstgesprek is de menswording van Christus. Hierin is duidelijk geworden hoe Menno Simons hier de leer van de intussen overleden Wederdoper Melchior Hoffman heeft aangehangen en verdedigd: Christus heeft bij zijn komst op aarde niets van het lichaam en bloed van zijn moeder Maria ontvangen. Menno geeft zijn standpunt ook in druk uit: Een korte *Belijdenisse van de menschwerdige Jesu Christu... Geschreven aan de Heer Johan a Lasco*. Scherp wordt de kerk van Emden veroordeeld: de predikanten zijn afgodendienaars omdat zij leren dat kinderen gedoopt dienen te worden. Bovendien maken de predikanten zich schuldig aan geldelijk gewin, daar zij hun traktement ontvangen van de overheid. Ze zijn huurlingen en geen herders, aldus Menno. A Lasco heeft zijn zeer gefundeerd antwoord, een *Defensio* aan Menno

Simons ook in druk uitgegeven (Bonn 1545). Melancthon heeft het Luther zelfs aangeraden te lezen, maar of de hervormer dat heeft gedaan is ons niet bekend. De Nederlandse predikant Joannes Anastasius Veluanus blijkt ook ingenomen te zijn met Laski's antwoord. En Menno Simons? Hij heeft pas tien jaar later een aanvullende notitie in het licht gegeven die feitelijk een herhaling van zetten betekende.

Vlucht naar Engeland

In 1545 is Laski enige maanden in Keulen om aartsbisschop Herman von Wied bij te staan in zijn streven naar reformatie (waar Bucer ook al in geadviseerd heeft). Helaas is Keulen, vooral door de traagheid van een aantal Duitse evangelische vorsten, niet voor de reformatie gewonnen.

Dan maakt Duitsland wonderlijk en zwart oorlogstijden mee. Keizer Karel V weet zich een tijdlang oppermachtig en wil de lagere overheden in zijn rijk een geduchte godsdienstles geven. Hij legt hen zijn Interim op (1548), waardoor aan de reformatie veel ruimte wordt ontzegd en de route 'terug naar Rome' moet worden ingezet. Daarom zullen veel hervormingsgezinde voorgangers nu uitwijken naar vrijere oorden. Ook in Emden is de dreiging van keizerlijk ingrijpen voelbaar. Gravin Anna die de vrede voor haar volk liefheeft, sluit zich ook aan bij dit Interim. Doordat het roomse element in het Interim erg zwaar weegt, wordt de werkruimte voor Johannes a Lasco te klein. Hoewel hij eerst nog, na een verbod om nog langer in de Grote Kerk te preken, kerkdiensten in de open lucht op het kerkhof houdt (augustus - oktober 1549).

Hij neemt een uitnodiging aan van de Engelse kerkleider Thomas Cranmer om hem bij te staan in de organisatie van de nog maar half gereformeerde Engelse Staatskerk. Via Holland, Brabant en Calais reist A Lasco naar Londen. Daar is hij in de winter van 1548/49 de gast

van aartsbisschop Csanrner in diens Lambeth Palace. Het is de tijd van de jonge Engelse koning Eduard VI die veel ruimte geeft aan vluchten- de hervormingsgezinden van het Europese continent.

Begin 1549 probeert A Lasco eerst nog met een reis naar het Pruisische Koningsbergen (nu Kaliningrad), waar de pro-reformatorische hertog Albrecht van Pruisen de scepter zwaait, terug te keren naar Polen! Tevergeefs. Maar dan bereikt hem een tweede uitnodiging om naar Engeland te komen, die hij graag aanneemt. Op 13 mei 1550 arriveert hij daar en wordt er zelfs met vrouw en kinderen genaturaliseerd.

Johannes a Lasco krijgt in Londen de functie van superintendent van alle uit het continent afkomstige vluchtelingenkerken. Een taak die hem op het lijf geschreven is! Franse, Waalse, Duitse, Italiaanse en Nederlandse vluchtelingenkerken mogen profiteren van Laski's organisatietalent. En ook hier wordt een coetus ingesteld, en worden verder de diaconie, de bijbeluitleg (in de zogeheten profetie), de kerkelijke tucht in goede banen geleid. In de Nederlandse kerken werken de predikanten Marten Micron en Wouter Delenus, en naast hen de ouderling Jan Utenhove, afkomstig uit Vlaanderen. Austin Friars, een middeleeuwse kloosterkerk, wordt het adres waar de Nederlandse vluchtelingen op zondag hun credienten mogen houden. Al zijn er nogal wat Engelsen – hoog en laag – die de vreemdelingen warm-ouwen. Kerkelijke leiders die de eenheid van religie in Engeland zwaar laten wegen, vinden de andersoortige liturgie in Austin Friars een doom in het oog: hiermee is in hun ogen de diversiteit, ja het independentisme immers legaal geworden.

Johannes a Lasco heeft zich in die jaren ingezet om de onderlinge spanningen en ruzies onder de continentale vluchtelingen zoveel mogelijk bij te leggen. Hij is een man van overleg en ware oecumenische vrede.

Vlucht uit Engeland

Maar dan, op 6 juli 1553, sterft de Engelse koning Eduard VI, nog geen 16 jaar oud. Zijn wettige opvolgster is de fel rooms-katholieke Mary Tudor. "Het pausdom werd hersteld. Spoedig met een hardhandigheid en wreedheid, die Mary Tudor de bijnaam van de Bloedige hebben bezorgd", aldus J. Lindeboom in het boek *Austin Friars*. De geloofsvluchtelingen besluiten ook dit land te verlaten. Twee Deense schepen die op de Thems voor anker liggen zullen hen naar een nieuw asiel brengen. Ook Sohanne a Lasco, Marten Micron en Jan Utenhove zijn bij de groep van 175 vluchtenden. De tocht over de woeste Noordzee duurt vreselijk lang: door stormen geteisterd komt één schip een maand na vertrek in Elsenor aan, het tweede, grotere schip arriveert nog weer veertien dagen later! Maar de ellende is nog lang niet voorbij. De Deense koning Christiaan II – persoonlijk niet onwelwillend, maar beïnvloed door zijn Lutherse raadgevers – beveelt de vluchtelingen onverwijld het land weer te verlaten. Na veel teleurstellingen in meer dan één Noordduitse havenstad (waar Lutherse gezind dogmatisme het weer wint van oecumenische broederschap) weet de groep in barre winterse omstandigheden Emden te bereiken (4 december 1553). Daar laat gravin Anna hen toe (het Interim werkt niet meer doordat de keizer aan de verliezende hand is) en krijgen de arme zwervers een beter verblijf. De vluchtenden hebben later uit dank voor deze weldaad een gedenksteen in de Grote Kerk te Emden laten aanbrengen met een afbeelding van een scheepje met het randschrift: Godts Kerck, vervolgt, verdreven Heft Godt hyer troost gegeven.

Johannes a Lasco wordt in Eindhoven opnieuw superintendent. Door zijn toedoen krijgt Emden nu ook nog een diaconie voor de vreemdelingen.

Ook vindt er weer een reeks godsdienstgesprekken plaats tussen gereformeerden en dopers, nu te Wismar, met nu als hoofdpersonen Marten Micron en Menno Simons. In oktober 1554 wordt de definitieve tekst van de Emdense catechismus vrijgegeven, een leerboek met 250 vragen en antwoorden. In 1555 reist Johannes a Lasco naar Frankfurt am Main om, samen met Calvin (met wie hij eerder al in briefcontact stond en die nu voor het eerst in levende lijve ontmoet), bepaalde moeilijkheden in de kerkelijke gemeenschap van (ook Nederlandse) vluchtelingen op te lossen. Hiervoor heeft A Lasco een door hem opgestelde kerkorde willen gebruiken, de *Forma ac Ratio*, met een liturgie zoals men die in Londen had gekend. Maar ook in Frankfurt is het de felle houding van bepaalde Lutheranen (Westphal c.s.) die de weg naar overeenstemming compleet blokkeren. De vreemdelingenkerken dienen of Lutheranen te worden of als apart instituut te vertrekken. Ook steden als Stuttgart en Württemberg willen geen vreemdelingenkerken meer. Intussen wil Laski maar al te graag terug naar zijn vaderland.

Terug naar Polen

In december 1556 reist Johannes a Lasco samen met Jan Utenhove naar Polen. Daar heeft de reformatie intussen niet stilgestaan. Maar ze staat wel onder zware druk, van drie, soms vier kanten.

Eerst is daar de rooms-katholieke geestelijkheid die geen enkel terreinverlies accepteert, ja die zich sterk maakt met de uitspraken van het intussen (soms) vergaderende Concilie van Trente. Bisschop Hosius ontpopt zich als een fervent verdediger van Trente.

Vervolgens heeft de reformatie veel strijd moeten voeren tegen de Antitrinitariërs, mensen die de leer van de Goddelijke Drieëenheid loochenen (ook wel Socinianiën genoemd, naar de heren Socini). In Polen lijkt de geleerde Stancarus een

krachtig voorstander van deze richting, en hij laat zich stevig gelden. Hij durft A Lasco van Arianisme te beschuldigen.

In de derde plaats merkt men ook in Polen de tegenstand van de kant der Lutheranen. Ze zien de reformatie kennelijk als een puur Duits 'product' en hebben geen oog, en al helemaal geen waardering voor Zwitsers-Franse geloofsinzichten die op de Bijbel zijn gegrond. Men zou hier bijna denken aan vormen van bizar godsdienstig nationalisme. De laatste groep waar men (gelukkig) het minste mee te stellen heeft is die van de Moravische Broeders, Hussieten dus. Zij neigen echter op onderdelen naar het doperse geloof. Met hen zijn de contacten al spoedig sterk verbeterd, en wel zo dat er in 1555/577 een unie met deze Broeders tot stand is gekomen. Men werd één in belijdenis en kerkorde.

Temidden van de overblijvende verdeeldheid zoekt Johannes a Lasco als bezorgde herder en prediker naar wegen om de kerkelijke eenheid te vergroten. Hij probeert dat via de slappe maar toch welwillende koning Sigismund II Augustus (regerend van 1548-1572) en bepaalde adellijke families. Hij betreft hen bij de strijd tegen Roïnc en de Antitrinitariërs. Maar het belangrijkste is toch wet geweest Lascki's inzet – samen met vorst Radziwit, de grootkanselier van Polen – om te komen tot een vertaling van de Bijbel in het Pools: het zou uitlopen op de Krakauer Bijbelvertaling (1563).

Maar de lichaamskrachten van Johannes a Lasco nemen snel af; zijn gezondheid was al nooit optimaal. In de winter van 1559/160 wordt hij ernstig ziek. Zijn sterven komt al op 8 januari 1560, te Pinczow bij Krakau (drie maanden later sterft ook Melanchthon).

Laski heeft de bijbelvertaling niet meer gered zien komen. En de broze eenheid van de reformatorische kerken in 1570 – getekend in de Overeenkomst van Sendomir – is een zaak waar hij zich zeker over

zou hebben verheugd.

Toch is Polen na verloop van enkele decennia weer bijna geheel rooms-katholiek geworden, niet in de laatste plaats door het optreden van de Jezuïeten die veel (adellijke) jongeren van reformatorische huize aan zich wisten te binden en zo de roomse eenheid van de kerk herstelden.

Toch is Laski's levenswerk betekenisvol: wat hebben de gereformeerde kerken van Europa veel aan zijn optreden te danken. Tegenover de tirannie van de roomse hiërarchie (en ook van de Lutheranen) plaatste Laski het beginsel dat de plaatselijke gemeenten door een coetus c.q. kerkcnraad moesten worden geregeerd. Predikanten en ouderlingen behoren naar zijn inzicht tot dezelfde stand en zijn gelijk in hun dienst, uitgezonderd het onderricht en de sacramentsbediening. Het kerkverband als geheel is daarmee presbyteriaal-synodaal van aard, waarin de plaatselijke gemeenten een centrale rol vervullen.

Voor gereformeerde Nederlanders werd Emden de stad waar zij (in 1571) hun eerste 'nationale' synode – in de lijn van de Laskiaanse principes – konden houden? Er is in Polen ook vandaag een kleine gereformeerde kerk die trouw wil zijn aan liet Woord van God.

Plaatsbepaling

Johannes a Lasco wordt, m.i. terecht, vaak getypeerd als 'meer organisator dan dogmaticus'. En dat duidt op zijn sterk organisatie-talent in een fase van opbouw van de kerk. Hij voelde haarscherp aan hoe een kerk-in-opbouw het beste kon worden bestuurd. Hij was geen slaafse volgeling van welke reformator ook: hij onderhield zoveel mogelijk goede contacten met alle stromingen in het reformatorische Europa van de 16e eeuw. In zijn heilopvatting was nog het sterkst de invloed van Erasmus te merken (tendens tot universalisme, d.w.z. het heil is er voor alle mensen); in de avondmaalsleer is hij een zelf-

standige discipel van Zwingli en Rullinger, tevens ook van Bucer. Hij was een gematigd Calvinist, die het met Calvin zelf eens was op het punt van een grotere samenwerking tussen de diverse hervormingskerken. Wat had Laski graag een gereformerd concilie bij elkaar gezien! Ten diepste was hij een man die de kerkelijke vrede sterk verbond aan de gezonde bijbelse leer van kerk en doop. Andre Bouvier duidt Laski in z'n biografie van Bullinger aan als 'une belle figure de l'occumenisme réformé.'

In de geschiedschrijving is het de jonge Abraham Kuyper geweest die de (bijna verloren gewaande) bronnen betreffende Johannes a Lasco heeft teruggevonden en heruitgegeven. Er is in de 20e eeuw weer een oplevende belangstelling aanwijsbaar voor deze Poolse hervormer, vooral ook in de Engelstalige wereld. Merkwaardig wel dat we de figuur van A Lasco zo weinig tegenkomen in de recente biografieën van Calvin. Even opvallend is de nog steeds betrekkelijk geringe belangstelling voor deze edele Poolse hervormer in Duitsland. De herdenking in oktober a.s. te Eindhoven kan daar een gunstige wending in aanbrengen.

Geraadpleegde literatuur:

- T.D. Bouma, *Gerijpt voor Reformatie. Het evangelisme van Faber Stapulensis en zijn uitstraling tot in de Nederlanden*. Kampen 1996
A. Rouvier, *Henri Bullinger le successeur de Zwingli*. Neuchâtel et Paris, 1940
G. Bouwmeester, *Johannes à Lasco. Een uitverkoren instrument Gods*. 's-Gravenhage 1956
H. Dalton, *Johannes a Lasco Bijdrage tot de Hervormingsgeschiedenis van Polen, van Duitschland en van Engeland*. Utrecht 1885 (vertaling P.C. van Oosterzee)
W.F. Dankbaar, *Hervormers en humanisten*. Amsterdam 1978
Ubbo Emmius, *Friesische Geschiede*. Band VI. Frankfurt am Main 1982

W. Janse, *Albert Hardenberg als Theologe. Profil eines Bucer-Schülers*. Leiden 1994

J. Kamphuis, *Zo vonden wij elkaar. Het begin van het Nederlandse gereformeerde kerkverband, de synode van Emden 1571*. Groningen z.j. [1971]

L. Knappert, *Het ontstaan en de vestiging van het Protestantisme in de Nederlanden*. Utrecht 1924

K.A.R. Kruse, *Johannes a Lasco und der Sakramentsstreit. Ein Beitrag zur Geschichte der Reformationszeit*. Leipzig 1901. Reprint Aalen 1972 (= Band VII, Heft 1, Studien zur Geschichte der Theologie und der Kirche)

J. Lindboom, *Austin Friars. Geschiedenis van de Nederlandse Hervormde Gemeente te Londen 1550-1950*. 's-Gravenhage 1950

G.W. Locher, *Die Zwinglische Reformation im Rahmen der europäischen Kirchengeschichte*. Göttingen/Zürich 1979

H.W. Meihuizen, *Menno Simons. IJveraar voor het herstel van de nieuwtestamentische gemeente 1496-1561*. Haarlem 1961

A.F. Mellink, *Documenta Anabaptistica Neerlandica*. Eerste deel: Friesland en Groningen (1530-1550). Leiden 1975

D. Nauta, *Emden toevluchtsoord van ballingen*. In: D. Nauta e.a. (red.), *De synode van Eindhoven 1571-1971*. Kampen 1971, pp. 7-21

J.A. Nederbragt, *Johannes a Lasco. Beitrag zur Emdener Gedenkfeier 1540-1940*. In: *Antirevolutionaire Siatkundc* (3-maand. orgaan), 13 (1940), p. 302-331

M.C. Postema, *Het spoor van Menno Simonsz. 'gedachten*. Kampen 1986

L. Praamsma, *Abraham Kuyper als kerkhistoricus*. Kampen 1945

D.W. Rodgers, *John a Lasco in England*. New York 1994

F.L. Rutgers, *Calvijs invloed op de Reformatie in de Nederlanden voor zoveel die door hemzelfen is uitgeoefend*. Leiden 1901 (reprint Leeuwarden 1980)

A.A. van Schelven, *Het Calvinisme gedurende zijn bloeitijd. Zijn uit-*

breiding en cultuurhistorische betekenis. Deel III. Amsterdam 1965

R. Schwarz, *Calvins Lebenswerk in seinen Briefen*. Neukirchen 1962

H. Veldman, *Licht en schaduw in de Lage Landen*. Goes 1993 (hfst. 6: De radicaliteit van de Dopers)

J.H. Wessel, *De leerstellige strijd jusschen de Nederlandsche Gereformeerden en Doopsgezinden in de zestiende eeuw*. Assen 1945.

Drs. H. Veldman is docent geschiedenis aan het Gomarus College in Groningen.

uit de kerken

Beroepbaar gesteld door de classis van Arnhem: E.J. Sytsma, Jacob Catsstraat 227, 8265 XP Kampen, tel. 038-3324169.

Beroepen te Liitten: M.O. ten Brink, kandidaat te Cunteren.

Intrede

Zondag 26 septemhr jl. is kandidaat H.D. Rondt bevestigd door ds. B.C. Buitendijk

Nieuw adres: Van Karnebeekstraat 30, 8072 BN Nunspeet, tel. 0341-251200.

Ds. G. Meijering overleden

Ds. G. Meijering, emeritus-predikant te Barneveld, is op 18 september op de leeftijd van 90 jaar overleden.

Geert Meijering werd geboren op 23 september 1908. Hij werd predikant in de Gereformeerde Kerken (synodaal) in 1948. Hij diende de gemeenten te Slootdorp, Herwijnen en Genemuiden. Meijering heeft een vooraanstaande rol gespeeld in de beweging van de verontrusten, eerst in de vereniging Schrift en getuigen - later als redactielid van *Woord en Geest*.

Regelmatig hield hij zich op in de

wandelgangen van de Lunterse synode. Eind 1986 sloot hij zich aan bij de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt). Op zijn tachtigste verjaardag kreeg hij nog bezoek van de toenmalige premier Lubbers. Dit omdat de twee geruime tijd niet elkaar in correspondentie waren. Ds. Meijering heeft zich altijd zeer actief getoond op politiek en maatschappelijk gebied.

Voorlichtingsdag 1999

De jaarlijkse voorlichtingsdag van de Theologische Universiteit te Kampen wordt D.V. gehouden op zaterdag 16 oktober a.s. in het gebouw van de universiteit. Broederweg 15 te Kampen. De voorlichtingsdag is bedoeld voor adspirantstudenten en belangstellenden, bv. ouders van jongelui die overwegen in Kampen te gaan studeren. In verband met de voorbereiding wordt icdr die van plan is deze dag hij te wonen, verzocht zich schriftelijk of telefonisch aan ic melden voor 9 oktober met opgave van het aantal personen waarmee men denkt te komen.

Postadres: Theologische Universiteit, Postbus 5026, 8260 GA Kampen
Telefoon: 038-3312878.

Geslaagd

Aan de Theologische Universiteit slaagden voor liet doctorale examen de lieren K.F. Dwarshuis, wonende te Zwolle, J. Haveman, wonende te IJsselmuiden en E.J. Sytsma, wonende te Kampen.

De Reformatie
Het eerste nummer van de
7Se jaargang

Extra nummers! £ 2,50

Bel
0113-215591

ONBEKOMMERD OP DE TERUGTOCHT VAN DE CHRISTELIJKE POLITIEK 1

A.J. Verbrugh

samenleving

Van de hand van Rienk Janssens, hist. drs., die sinds 1997 directeur is van de Groen van Prinsterer-Stichting, verscheen begin juli een opmerkelijk boekje in de Groen-reeks (nr. 86) over 'burgerschap' (*De burger in beeld; een christelijke visie op overheid, individu en samenleving*). Dit onderwerp werd in een (kort) debat van de drie ambtsvoorgangers van R. Janssens en hemzelf ter sprake gebracht (17 sept.); dit ter gelegenheid van het vertrek naar de Eerste Kamer van de Groen-curatoriumvoorzitter drs. J.P. de Vries. Hieronder wordt niet dit debat weergegeven, maar het boekje zelf. Het is van de auteur, na informatie over verschillende visies op het burgerschap van de menenader li het christelijk burgerschap in de tegenwoordige religieus en cultureel vernieuwde, geïndividualiseerde en mondiaal georiënteerde samenleving. Daarbij toont hij, vaak in vragende bewoordingen, maar toch duidelijk, een eigen formule, Voor wie zich verbonden weet met zijn kerkelijke en burgerlijke medelanders, is kennisneming van dit boekje heel wenselijk.

Soorten en kenmerken van burgerschap

In de inleiding – algemeen, historisch en maatschappelijk – legt de schrijver ons allerlei kenmerken en uitspraken betreffende 'burgerschap' voor. Deze leiden niet zo zeer tot verdieping, maar wel tot verbreding van inzicht. Waarschijnlijk ontvangt de lezer het meeste houvast van de omschrijving van

het burgerschap als 'plaats van de mens binnen de publieke samenleving' (blz. 10). De auteur vermeldt dat het hem gaat om de verhouding overheid, gemeenschap en individu in de publieke samenleving. Dit lijkt tamelijk complex, maar hij reduceert het tot een onderscheid tussen staatkundig burgerschap (over het handelen van de overheid in onze plurale en geïndividualiseerde samenleving) en het civiele burger-

schap – over het handelen van de burgers in de publieke samenleving (blz. 11, 67).

Tierbij kan worden aangetekend dat voor een heoordeliig van de overheidstaak en -bevoegdheden de onderscheiding openbaar (= publiek) en particulier (= privaat, privé) vaak wellicht meer verheldering brengt dan de onderscheiding staatkundig en civiel (maatschappelijk, niet kerkelijk, niet militair, niet strafrechtelijk). Maar het in kaart brengen van de overheidstaak is niet primair de bedoeling van de auteur. Er wordt ook geen omschrijving gegeven van wat precies onder 'publieke samenleving' moet worden verstaan. Wel vermeldt de auteur enkele ineningen, waarbij bovendien nog sprake zou zijn van een sociaal burgerschap en een cultureel burgerschap (22). Maar hierbij zoekt hij geen aansluiting.

Vijf niet-christelijke visies op het burgerschap

De schrijver onderscheidt vervolgens (25) vijf niet-christelijke (immanente, dus beperkte) visies op het burgerschap, namelijk: 1° De republikeinse visie (uit de Atheense *res publica* of stadstaat in de tijd van Plato). Hier staat het algemeen belang centraal. 2° De liberale visie die hiervan de tegenhanger is: In de later tot nationale staat uitgebreide stadstaat staan de rechten van de individuele burgers centraal. 3° Het in Amerika ontwikkelde communitarisme dat traditionele verbanden zoals gezin, school, wijkvereniging enz. centraal stelt. Het CDA oriënteert zich op deze visie. 4° In de moderne sociaal-democratie wordt gezocht naar een combinatie van

solidariteit met individualisering en participatie. 5° Van de (in ons land actuele) neo-republikeinse visie werd een opzet gevonden in het WRR-rapport *Eigentijds burgerschap* (1992). Deze ontstond deels uit onvrede met de werking van de eerder genoemde visies in een samenleving met een veelheid aan politieke, sociale en culturele identiteiten (48). Gestreefd wordt naar een synthese van elementen uit de oud-republikeinse, individualiserende en communitaristische visies. De overheid zorgt voor evenwicht en orde in een pluriforme, gecreëerde samenleving van individuen en verbanden met vliedende identiteiten.

In controverse met de niet-christelijke burgerschapvisies.

De beperking van deze visies op het burgerschap kan pas worden opgeheven als God niet vooraf en bewust buiten de visie wordt gehouden.

Janssens typeert voor zijn christengelovige lezers de christelijke visie op het burgerschap doordat zij burgers zijn van twee 'koninkrijken'. Daaraan ontleen zij een aards en een hemels burgerschap. Daarna passeren verschillende voorstellingen, van Augustinus, Luther, Calvijn, Groen van Prinsterer en Abr. Kuiper, kort de revue. De auteur merkt op dat het GPV het hemels burgerschap (Ons *Politeuma* van Fil.3:20) niet aanwijst als een vluchtplaats of ontijdige vervanging voor het aardse burgerschap, maar juist als inspiratiebron (55). De schrijver tekent hierbij terecht de controverse met de praktijk van de liberaal-pragmatische politiek van tegenwoordige kabinetten. Bij de 'paarse' kabinetten wordt veel teruggevonden van de neo-republikeinse burgerschapvisie. Beginselelen doen er weinig meer toe, maar wel wordt nagestreefd dat uiteenlopende mensen en groepen op een goede en verantwoordelijke manier

kunnen samenleven. Als illustratie wordt de troonrede van 1998 aangehaald (een 'evenwichtige, weerbare samenleving' als doelstelling van de regering). Bij het christelijk burgerschap wordt daarentegen de overheid erkend als instelling van God. Ze heeft een eigen beleid op grond van de erkenning van Gods soevereiniteit over haar werksfeer. Maar bij de paarse partijen wordt van de regering niet zozeer een eigen visie verwacht. Ze moet zich voornamelijk ertoe beperken uitvoerder te zijn van verschillende wensen en verlangens die leven onder de burgers (64).

Is de GPV-politiek in deze tijd achterhaald en onrealistisch?

Daarna inventariseert de auteur kort enige christelijke burgerschapvisies. Hij wijst vier modellen aan: 1) het 'theocratisch' model (SGP – geen scheiding tussen kerk en staat); 2) het 'twee-rijken-model' (zoals bij Augustinus, Luther, Calvijn, GPV, RPF en gedeeltelijk CDA – de kerk verkondigt het evangelie en dit heeft ook een boodschap voor het politieke leven – de staat zou daartegenover als een rechtsgemeenschap worden gecotypeerd); 3) het 'sociale' model (bevrijdingstheologie, de Evang. Volkspartij in 1981 in Nederland – het christelijk geloof richt zich niet op de staat, maar werkt sociaal en dan in het horizontale vlak); 4) het secularisatie-model (VVD, PvdA, enz. – de overheid is neutraal, geloof is alleen privaatzaak). Kiezend voor het twee-rijken-model wijst de auteur erop dat dit bij het GPV meestal betekent dat van de overheid wordt gevraagd haar afhankelijkheid van God publiek te erkennen en God eer te geven (Janssens doelt hier waarschijnlijk op art.1 en 2 van de GPV-richtlijnen). Maar anderen zeggen dat dit pas kan als de overheid zich eerst religieus bekeert, terwijl weer anderen zeggen dat vragen aan de over-

heid om te erkennen dat Gods normen goed zijn, in dit geseculariseerde tijdperk achterhaald en onrealistisch zijn. Dit laatste verder uitwerkend, schrijft de auteur dat het inderdaad de vraag is of in onze tijd een oproep aan de overheid om God publiek eer te geven, praktisch gezien effect heeft (72). En wat het door hem genoemde civiele burgerschap aangaat, constateert hij dat eveneens de tijd voorbij is, waarin verzuiling, antithese en isolement nog wegens zijn waarlangs christenen in openbare functies kunnen worden benoemd (73).

Want ten eerste maakt de toenemende individuele levensstijl een zuilbevestigende partijbinding van de kiezers op grond van geestelijke of morele verwantschap minder vanzelfsprekend (85). De uit de 19e eeuw stammende organisatiestructuren van de partijen met hun lokale kiesverenigingen functioneren vandaag niet langer (flauwe belangstelling). En ten tweede moet ook het beroep op de christelijk-historische ontwikkelingsgang van ons volk, zoals Groen en Kuiper vaak deden, in deze tijd worden aangepast aan de 'nieuwkomers' (allochtone Nederlanders). Bij de erkenning van het recht van minderheden op geloofsvrijheid behoort ook hun recht om aan onderdelen van eigen cultuur trouw te blijven. Als te veel nadruk op hun integratie zou worden gelegd, worden vandaag ook de christenen hiervan de dupe. Zowel deze minderheden als de christenen strijden voor behoud van eigen identiteit (95).

Eigentijds invullen van de christelijke visie betekent dat veel meer dan vroeger moet worden gedaan aan het democratische en plurale karakter van de samenleving (92). Ook is het in deze tijd van europeanisering en inondialisering de vraag of het burgerschap nog per se gebonden moet zijn aan de nationale staat (96).

Ik neem aan dat de auteur impliciet bedoelt dat het GPV hiervoor te weinig oog heeft.

'Proeve' van een meer eigentijds gemaakt christelijk burgerschap.

Ter vervanging van het (wel of niet) achterhaalde karakter van de GPV-politiek, wil de auteur het christelijk burgerschap vanuit bijbelse uitgangspunten nieuw, eigentijds en toekomstgericht invullen (66). Hij wil dan 'in de lijn van Daniël' gaan (72). Daniël volgde persoonlijk Gods geboden op bijv. inzake de afwijzing van koninklijk voedsel en drank die mede aan afgoden waren gewijd (Dan. 1:8). Toen bleek dat na het nuttigen van ander voedsel de gezondheidstoestand van Daniël en zijn vrienden opvallend goed **was** geworden, wekte dit de genegenheid van Nebukadnessar voor Daniël op (voetnoot 114). Hij werd daardoor 'overtuigd' en zou later Gods grootheid erkennen (Dan. 4:34). Voor de auteur betekent dit dat de christenen eerst zelf daden volgens Gods geboden en tot zijn eer moeten verrichten. Dit zou de overheid meer kunnen 'overtuigen' dan een tot haar gerichte oproep om eer aan God te geven. Een overheid die niet eerst overtuigd is, kan God niet eren. Deze 'overtuigingspolitiek' zou volgens de auteur wezenlijk verschillen van de 'getuigenispolitiek' van het GPV dat de publieke erkenning van Gods eer door de overheid vraagt. Omdat de 'getuigenispolitiek' van het GPV weinig oplevert, valt het GPV terug in een zakelijke benadering (73). Niet de belijdenis met de mond, maar het recht doen met de daad is het eerste dat van de overheid gevraagd moet worden.

Als de christenen echter door hun levensgedrag een voorbeeld willen bieden, moeten zij een open, communicerende houding met de samenleving aangaan. Daniël isoleerde zich niet, maar bevond zich op zijn post midden in de bestuursorganisatie van Nebukadnessar. 'Getuigenispolitiek' leidt daarentegen tot onvruchtbaar isolement. Hierdoor stellen de christenen zich

antithetisch en voornamelijk negatief op (tegen abortus, euthanasie, homoseksualiteit en openstelling van winkels op zondag}. Deze christenen hebben weinig vrienden buiten de eigen groep en presenteren zich zelden in de seculiere pers. In maatschappelijke en wetenschappelijke instituties hebben christenen nauwelijks een eigen gezicht, terwijl zij door hun gedrag juist moeten 'voorleven' dat Gods geboden beter zijn dan die welke gangbaar zijn in de publieke samenleving (76). Geloof, hoop en liefde vormen de leidraad voor een naar buiten gericht eigentijds christelijk burgerschap. De mensen moeten kunnen zien dat het geloof in God en zijn Zoon de basis vormt van de strijd tegen maatschappelijk onrecht. De hoop op een betere samenleving werkt motiverend en de liefde laat de zorg en het respect voor de ander centraal staan (78). Ook in Mat. 25 worden de mensen door Jezus opgeroepen om vreemdelingen te huisvesten, hongerigen te voeden en zieken en gevangenen te bezoeken.

Verder spitst de auteur dit burgerschapsconcept toe op enkele concrete vragen van deze tijd. Het functieverlies van politieke partijen wordt tegengegaan als de politici meer met de burgers in het algemeen communiceren en niet alleen met de eigen partijleden (84). Ook kan het maatschappelijk debat met anderen meer leven in de kiesverenigingen terugbrengen. Verschillende doelgroepen en themagroepen kunnen binnen partijverband de belangstelling stimuleren. Er zijn trouwens allerlei zaken die niet alleen kiezers van christelijke partijen, maar ook veel anderen ter harte gaan: de veiligheid en netheid van de publieke ruimte, tegengaan van zinloos geweld, druggebruik, voetbalvandalisme, e.d. De strijd tegen verloedering van de samenleving wordt breed gedragen (87). Men zoekt naar oplossingen en het CDA en de kleine christelijke partijen gaan bovendien in op achterliggende oorzaken. Bij het drugsbeleid

moeten de repressieve overheidsmaatregelen gepaard gaan met hulpverlening. Ook voor dit probleem moet er een open en goede communicatie naar de maatschappij zijn. Het christelijk burgerschap vindt hierin een opgave: iets betekenen voor de medeburger in nood (90). Op het punt van de 24-uurs-economie en de rustdag moet worden gepleit voor collectieve rustmomenten, maar vanuit een eigentijdse christelijke burgerschapsvisie is een strikt verbod op allerlei recreatieve activiteiten op de zondag ongewenst (92). Verder moet het eigentijdse christelijke burgerschap ten aanzien van de minderheden streven naar een juist evenwicht tussen enerzijds integratie en anderzijds ruimte voor de eigen cultuurbeleving (95).

Tenslotte merkt de schrijver op dat in deze tijd van toenemende internationalisering overwogen moet worden dat er geen bijbelse opdracht is om de overheid op een nationaal niveau te tillen. De VVD heeft als gevolg van haar nog vaak op de nationale staat gerichte burgerschapsvisie een tamelijk nationale oriëntering (Bolkestein: 'Er is geen Europees volk'). Dit kan een afkeer van het Europese integratieproces opwekken. Maar de neo-republikeinen en vooral de christendemocraten vullen het Europees burgerschap positief in. Het CDA streeft in het verkiezingsprogramma 1998 naar een Europese civiele samenleving die de grondslag is voor een Europees 'wij-gevoel'. Het christelijke motief van de publieke gerechtigheid is naar zijn aard aan geen grenzen gebonden (98), en – zo besluit Janssens in zijn conclusie (103) – juist het christelijke burgerschap biedt ruimte om nationale grenzen te doorbreken en uit te groeien tot een meer internationaal gericht burgerschap.

Het is de bedoeling een volgende keer de betekenis van deze 'proeve' te bespreken.

Dr. A.J. Verbrugh is oud-Tweede Kamerlid voor het Gereformeerd Politiek Verbond en woont te Dordrecht.

Sinds het uiteenvallen van de Sovjet-Unie en het aantreden van niet-communistische regimes is Rusland ook op religieus-artistiek gebied beter toegankelijk geworden. Met name de rijke ikonen-traditie trekt veel belangstelling vanuit West-Europa. Na Frankfurt en Londen is het nu de beurt aan Utrecht om een serie prachtige voorbeelden daarvan ten toon te stellen.

Bijna fatale beeldenstorm

Ikonen zijn liturgische afbeeldingen van Christus, van belangrijke bijbelse figuren zoals Maria of de apostelen, en van heiligen. Ze maken een belangrijk deel van de verkondiging uit in de eredienst van de orthodoxe kerk. Zoals de liturgie aan regels gebonden is, zijn er ook voor het maken en in de kerk presenteren van ikonen allerlei voorschriften. Door de eeuwen heen is daarom de grondvorm van ikonen steeds hetzelfde gebleven.

Niet alleen verklaarde voorstanders van de Woordverkondiging verzetten zich in de loop der eeuwen tegen het maken en gebruik van deze schilderijen. De Russische revolutie van 1913 en de daarop volgende jacht op kerkelijke kunst kende twee invalshoeken. Enerzijds werden in blinde haai tegen alles wat christelijk was, kerken en kloosters gesloten en hun inventaris vernietigd. Anderzijds zorgde een sterker wordend nationalisme ervoor dat typisch Russische kunst veilig in de staatsmusea werd weggeborgen. Aan die laatste ontwikkeling is het te danken dat er toch nog iets van de ikonenschilderkunst

bewaard is gebleven, maar wel grotendeels buiten de oorspronkelijke religieuze context.

Uitzonderlijke presentatie

Het Museum Catharijneconvent in Utrecht toont op dit moment ruim 70 Russische ikonen en handschriften uit de 15^e en 16^e eeuw. Nog nooit werd in Nederland zo'n belangwekkende expositie gehouden. Het betreft stuk voor stuk meesterwerken die nu voor het eerst Rusland hebben verlaten.

Uit het Trinititsklooster in Sergiev Possad, niet ver Moskou, komen een twaalfstal kleine, dubbelzijdige ikonen uit het tweede kwart van de 15^e eeuw. Al rond 1485 werden ze door een monnik aan het klooster geschonken. Sindsdien zijn ze daar zorgvuldig bewaard. Alleen op de kerkelijke feestdagen kwamen ze even uit de opbergkist. De ikoon met de voorstelling die bij het feest hoorde, werd dan op een lezenaar gelegd en die dag door de gelovigen vereerd. Ten gevolge van dit specifieke liturgische gebruik zijn ze uitzonderlijk goed bewaard gebleven. De laatste jaren zijn ze gerestaureerd, maar zelfs de Russen

hebben ze nog niet kunnen bewonderen, omdat ze tot nu toe in depot bewaard werden.

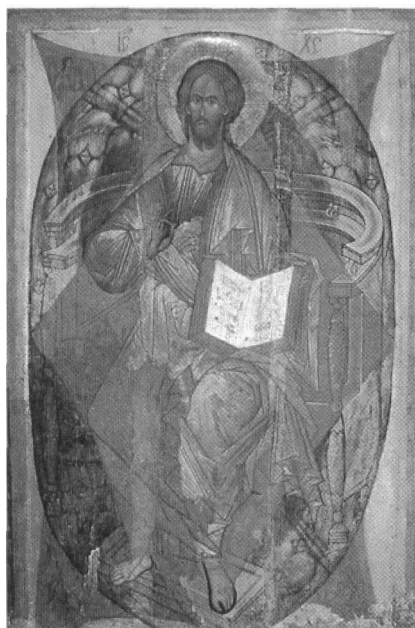
Ook heel bijzonder zijn die ikonen die ooit onderdeel hebben uitgemaakt van een ikonostase, de ikonewand in een orthodoxe kerk die de gelovigen scheidt van het liturgisch centrum. Het Rublev Museum in Moskou leende onder andere vier meer dan 1,30m hoge ikonen uit die ooit behoorden tot een serie die de Deësisrij genoemd wordt: In het centrum een afbeelding van Christus op de troon, geflankeerd door biddende en smekende heiligen als Maria, Johannes de Doper en diverse aartsengelen en heiligen. De panelen dateren uit het eind van de 15^e eeuw.

Het einde der tijden

Veel van de getoonde werken ademen een sfeer die de beschouwer brengt in een wereld waar werd uitgezien naar de wederkomst van Christus en het laatste oordeel. In de orthodoxe kerk werd een jaartelling gebruikt die nog ouder is dan de joodse. Zo verwachtte men het einde van de wereld aan het eind van het zevende millennium, op de westerse kalender ongeveer het jaar 1492. Op veel ikonen komen dan ook verwijzingen voor naar het komende wereld einde.

De compositie van de grote 'Christus Pantocrator' toont drie lagen. In de binnenste rode ruit, symbool voor het hemelse vuur, zien we Christus met een boek in de hand op de troon zitten. Daar om heen bevindt zich een blauwe ovaal, symbool van de hemel, waarin zich een groot aantal gevleugelde cherubijnen ophouden. Op de vier hoeken zien we dan nog de vier punten

Christus Pantocrator; tempera op linnen op paneel, 137x97 cm.

van een rode rechthoek, symbool van de aarde, met daarin de vier dieren, opgevat als de vier evangelisten. Uitgebeeld zijn aspecten van het eind van Openbaring 5, waar engelen, de vier dieren en de 24 oudsten lof toebrengen aan Hem die op de troon gezeten is. Een prachtig geïllustreerd handschrift, gemaakt ongeveer een eeuw later in Moskou, toont ook een fraaie verbeelding van een gedeelte van openbaring, namelijk hoofd-

stuk 6, 1-4. Links staat de stokoude Johannes naast de engel, die hem toont wat er in de Hemel (de drie cirkels er boven) en de aarde (de summier aangeduide rotsbodem) zoal gebeurt. In de hemelcirkel zien we het Lam de zegels openen. Op de aarde trekken de eerste twee mieters uit: de eerste (links) met kroon en boog, de rechtse (in plaats van met een zwaard) uitgerust met een enorme lans.

Op een van de oude lezenaarikonen of tabletten, zien we de vrouwen bij het lege graf. Op byzantijnse wijze is het graf van Christus weergegeven als een stenen sarcofaag. De deksel ontbreekt echter en de engel zit, getrouw aan Matteüs 28 vers 2,

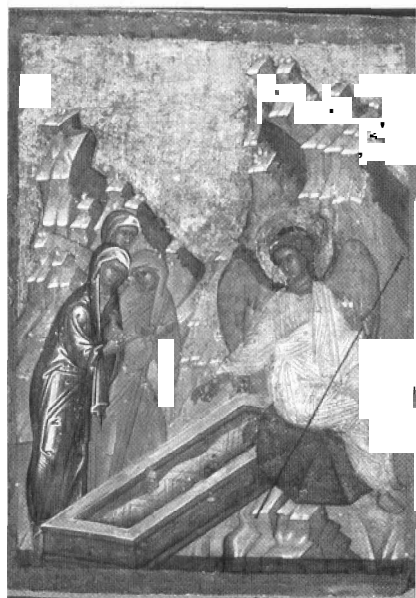
op de afgewentelde steen. Op de achtergrond valt de stereotiepe manier van bergen schilderen op, waarin de ikonenschilders toch hun creativiteit konden uitleven, gebonden als ze waren aan de regels van de kerk voor het uitbeelden van figuren en situaties.

N.a.v. tentoonstelling 'Uit het hart van Rusland; ikonen en miniatiïen', in het Museum Catharijneconvent te Utrecht. Te zien tot en met 14 november 1999. Toegangsprijs f 10,- met diverse kortingen voor kaarthouders of (ckv)scholieren. Openingstijden: di-vr 10-17 uur, za. 11-17 uur. Catalogus: f 49,50.

J.M. de Jong w leraar beeldende vorming aan de Gereformeerde Scholengemeenschap te Rotterdam,

Openbaring 6 1-4 miniatuur op papier 36,5x26,5 cm

Vrouwen bij het lege graf; tempera op linnen, 23x18 cm.

Ds. J. Van Amstel

Is het evangelisch?

Opvallend is de groei van evangelische gemeenten. Het enthousiasme, de vrolijkheid in de samenkomsten hebben op velen een aantrekkingskracht. Nogal wat jongeren, worden erdoor geraakt en beïnvloed. Ze hebben het gevoel dat in die kringen een spontanere geloofsbeleving is waar te nemen. Maar is alles wel evangelisch wat zich als evangelisch aandient?

Ing. 64 pag., f 10,-

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V.

Postbus 25, 4060 AA Goes, tel. 0113-215591

Lied 288: EENS KOMT DE GROTE ZOMER

J. Smelik

lied van de week

In 1552 verscheen in Wittenberg een klein boekje waarin slechts één lied stond, maar dat wel 34 coupletten telde. Zoals destijds gebruikelijk, had het werkje een uitgebreide titel: *Ein schöner Geistlicher und Christliche newer Berkreyen von dem Jüngsten Tage und ewigen Lehen, auff die Melodey und weise "Herzlich thut mich erfreuen" etc. Mit einer neuen Melodey gezieret.* De toenmalige gebruiker van het lied ontdekte tot zijn verrassing dat het een geestelijke versie was van een populair wereldlijk volkslied. In dat volkslied werden de geneugten van het zomer-leven rijkelijk geëtaleerd. Het begin van het lied luidde: *'Herzlich thut mich erfreuen, die fröhlich Sommerzeit, all mein Geblüt verneuen, die Mai viel Wollust geit.'* In de geestelijke bewerking waren deze regels veranderd in: *'Herzlich thut mich erfreuen, die liebe Sommerzeit, wenn Gott wird schön erneuen, alles zus Ewigkeit'*. De 'zomertijd' werd in het oorspronkelijke lied bezongen als tijd van aardse pleziertjes; in de geestelijke variant werd de zomer echter metafoor voor het eeuwige leven, het moment waarop God alles nieuw zal maken.

De auteur van het geestelijke lied was Johann Walter (1496-1570), die wel met recht de eretitel 'Ur-kantor der evangelischen Kirche' draagt. Walter is vooral bekend geworden als vriend en muzikale medewerker van Maarten Luther. Hij hielp Luther bij de muzikale redactie van de beroemde *Deutsche Messe* (1525). In opdracht van de reformator gaf hij ook het eerste reformatorische koorboek uit: *Geystliche gesangk Buchleyn* (Wittenberg 1524). Diverse melodieën uit dit

liedboek worden vandaag de dag nog gezongen; in het *Liedboek* staan zes melodieën (Lied 19, 142, 165, 203, 331, 375).

In twintigste-eeuwse Duitse liedbundels is het lied van Walter opgenomen, waarbij men een selectie gemaakt heeft uit 34 coupletten. Die selectie is voor het *Liedboek voor de Kerken* vertaald door J.W. Schulte Nordholt.

Inhoud

Vooraf gezien het onderwerp van het lied (de jongste dag en het eeuwige leven) zal het niet verbazen dat we in het lied veel verwijzingen naar het bijbelboek Openbaring tegenkomen. In de vierde strofe wordt gerefereerd aan Openbaring 21:4 waar staat dat God alle tranen van de ogen afwissen zal en de dood niet meer zal zijn, noch rauw, noch geklaag, noch moeite.

In de coupletten 5 en 7 wordt verwezen naar Openbaring 19:7-9: *Laten wij blijde zijn en vreugde bedrijven en Hem de eer geven, want de bruiloft des Lams is gekomen* [..] *En hij zeide tot mij: Schrijf, zatiq zij, die genodigd zijn tot het bruiloftsmaal des Lams.* Boven-dien herinnert vooral de vijfde strofe ons ook aan de gelijkenis van het koninklijke bruiloftsmaal (Matt. 22:1-14).

In Openbaring komen we een paar keer tegen dat engelen, oudsten en anderen de troon van de Almachtige omringen, en God en het Lam lofzingen (5:11-14, 7:11-12, 15:1-4). Deze Schriftgedeelten vinden we terug in het zesde couplet. In de slotregels van het zevende couplet worden Genesis 2:9-10 (boom des levens, rivier om de hof van Eden te bevochtigen) en Open-

baring 22:2, 14 aan elkaar verbonden.

Een opvallend aspect in dit lied is - tenslotte - de dertiende strofe waarin gezongen wordt over patriarchen, profeten, apostelen en martelaren. Een soortgelijke passage treffen we ook aan in het *Te Deum*. Mogelijk heeft Walter hier bewust aan deze vroeg-christelijke hymne gedacht, zoals Schulte Nordholt in het *Compendium* vermoedt.

Hoe dan ook: het is prachtig dat in dit lied, waarin verlangend naar Gods toekomstige wereld wordt uitgekeken, ook de kerk uit het verleden niet uit het oog verloren wordt.

Melodie

Omdat de dichter Walter ook cantor/componist was, zou je verwachten dat hij bij zijn liedtekst ook zelf een melodie heeft gecomponeerd. Welnu, dat heeft hij dus ook gedaan, zoals uit de hierboven geciteerde lange titel van de uitgave uit 1552 blijkt ('Mit einer neuen Melodey'). Alleen is die melodie niet populair geworden. Men bleef het lied zingen op de oorspronkelijke melodie. De oudste bron waarin deze melodie is te vinden, is het liedboek *Bicinia gallica* (1545) van Georg Rhau (1488-1548), uitgever en raadsheer te Wittenberg.

De melodie behoort niet tot de meest gemakkelijke uit het *Liedboek*. Dit komt vooral omdat geen enkele melodieregel herhaald wordt. Met uitzondering dan van de regel 4 die melodisch identiek is aan regel 8.

Het ritme biedt wel enige vastigheid, want het ritme van de regels

Eens komt de gro - te zo - mer
 waar - in zich't hart ver-blijdt.
 God zal op aar - de ko - men
 met groe - ne eeu-wig-heid.
 De he-mel en de aar - de
 wordt stra - len - de en puur.
 God zal zich o - pen - ba - ren
 in heel zijn kre - a - tuur.

Geen woord kan het bereiken.
 het is aan niets gelijk,
 met niets te vergelijken
 dat schone koninkrijk.
 Als God zich openbaren
 zal op de jongste dag
 dan zullen wij ervaren
 wat Hij met ons vermag.

4 Ook ons zal God verlossen
 uit alle pijn en nood,
 van 't woeden van de boze,
 van 't vrezen voor de dood,
 van aarzelen en klagen,
 verdriet en bitterheid,
 van alles wat wij dragen,
 van 't lijden aan de tijd.

3 Dan zien wij met verblijden
 Hem die ons hart beleet,
 de Heer die door zijn lijden
 de hemel opendeet
 en alle patriarchen
 met de profeten saam,
 apostlen, martelaren,
 verlost in zijn naam.

5 Ja, Hij zal ons geleiden
 in 't schone paradijs,
 het bruiloftsmaal bereiden
 zijn grote naam ten prijs.
 De liefde die wij zingen,
 zo schoon, zo ongekend,
 zal uit de bron ontspringen
 van God ons middelpunt.

1, 3, 5 en 7 (uitgezonderd de eerste noot) zijn aan elkaar gelijk. Hetzelfde geldt voor de regels 2, 6 en 8. Hieraan hebben we bij het aanleren dan ook wel enige steun. Trouwens, veel gemeenten zullen inmiddels enige routine opgebouwd hebben in het leren en zingen van onbekende melodien. Zij zullen met deze melodie dan ook niet veel moeite hebben.

Gebruik

Juist in de herfsttijd ervaren we de

vergankelijkheid van het aardse leven. Ook worden we er bij bepaald dat de 'grote zomer', de tijd waarin God alles zal zijn in allen, nog moet aanbreken. Vandaar dat het een gelukkige keuze is om dit lied in deze periode van het jaar op het rooster te zetten.

In de kerkdiensten kan het op verschillende plaatsen gezongen worden, vooral wanneer in de schriftlezingen (en preek) thema's aan de orde komen die verband houden met de eindtijd. In die diensten kan het lied bijvoorbeeld als openings-

6 Dan breekt muziek van snaren
 aan alle kanten uit
 een niet te evenaren,
 een goddelijk geluid.
 De engelen omringen
 met heiligen tesaam
 de troon van God en zingen
 de glorie van het Lam.

7 Dan zijn wij aangezeten
 in Gods verheven zaal.
 en zullen met Hem eten
 het eeuwig avondmaal.
 Dan schenkt de boom des levens
 ons vrucht in overvloed,
 en van de stroom des levens
 drinken wij daar met God.

X Dan zal het loflied schallen
 rondom de gouden troon,
 dan heffen wij daar allen
 met grote vreugde aan:
 lef zij en cci en sterkte
 de Vader en de Zoon,
 de Geest om al zijn werken
 zij lof van nu voortaan.

Johann Walter (1496-1570)
 vertaling J.W. Schulte Nordholt,
 geh. 1920

lied fungeren, om 'de toon te zetten' voor de hele eredienst. Ook kan het bij de Schriftlezingen gezongen worden.

In ieder geval kan dit eschatologische lied altijd prachtig gebruikt worden bij de avondmaalsviering (vgl ook strofe 7!). Er bestaat immers een sterk verband tussen het avondmaal en het uitzien naar Christus' verschijning in heerlijkheid, naar de bruiloft van het Lam.

Dr. J. Smelik is hymnoloog/musicoloog en woont in Zuidham.

M

meegelezen

Getuigenis en dienst

Wat kan een kerk zoal in haar omgeving doen? A. Peters gaf in *De Waarheidsvriend* van 26 augustus enkele voorbeelden van activiteiten vanuit verschillende hedendaagse probleemgebieden:

– **Eenzaamheid:** *laagdrempelige *huiskamerbijeenkomsten* met als doel onderlinge oitmoeting en aandacht voor elkaar; **een diaconaal spreekuur*, opgezet door de diaconie. Doel hiervan is hulp te bieden bij het invullen van de formulieren, advies en eventueel loktbegeleiding gemcentchuis en uitkeringsinstanties; **een maaltijdproject* georganiseerd door vrijwilligers. Een keer per maand een bijeenkomst m.n. voor alleenstaanden, ouderen, weduwen en weduwnaars, WAO'ers, uitkeringsgerechtigden. Doel hiervan is onderlinge ontmoeting en uitwisseling; **een telefonische hulpdienst*. Doel hiervan is om mensen in de gelegenheid te stellen op anonieme wijze hun 'verhaal' kwijt te kunnen. Vrijwilligers hiervoor ontvangen een speciale training om gesprekken op te vangen.

– **Psychosociale problemen.** **koffieochtenden*, in samenwerking met de maatschappelijke dienstverlening, voor bijv. ex-psychiatrische patiënten, vrouwen in de bijstand, WAO'ers; organiseren van **groepsbijeenkomsten/sociale netwerken*, in samenwerking met bijv. het RIAGG of de GLIAGG, voor lotgenoten, bijv. incestslachtoffers, rouwverwerking. Doel hiervan is aandacht voor de mens en zijn problematiek en onderlinge uitwisseling van ervaringen. Vrijwilligers ontvangen hiervan een speciale

training. Ook worden gemeenteleden ingezet die een psychopastorale training hebben gevolgd. Een bijzondere vorm van mantelzorg in de christelijke gemeente!

– **Bezuinigingen zorg- en opvangvoorzieningen**, een speciale **huiskamer-thuisgroep* voor (moeilijk) terende jongeren na schooltijd. Doel is jongeren te helpen bij het huiswerk en tevens na schooltijd op te vangen in een (normale) gezinsomgeving vanwege het niet aanwezig zijn i.v.m. werk van de ouders buitenshuis c.q. het niet aanwezig zijn van een volledig gezin; **vrijwilligerscentrale, of vrijwillige hulpdienst*. Deze vorm van diaconaal werk komt in veel gemeenten reeds voor. Op allerlei gebied zijn vrijwilligers inzetbaar. Hierbij kan gedacht worden aan vrijwilligerswerk in een verpleeghuis, verzorgingshuis, thuiszorg, dagverblijf voor gehandicapten, assisteren bij recreatie-activiteiten voor gehandicapten. Een vrijwillige hulpdienst heeft als doel binnen de gemeente hand- en spandiensten te verrichten, zoals bijvoorbeeld oppas, boodschappen doen, taxidienst, rolstoelrijden, zoekdienst bij langdurig zieken, klussendienst, enz.

U

uit de kerken

Beroepbaar gesteld door de classis Assen: K.F. Dwarshuis, Borneostraat 5, 8022 PA Zwolle, tel. 038-4530790.

Adresveranderingen e.d.

Amstelveen * *Kerkenraad*: Postbus 126, 1180 AC Amstelveen; * *Scriba*: S. Oostenbrug, Zuiderkruis 29, 1188 AH Amstelveen, tel. 020-6414714 (p. 129).

's-Gravenhage Zuid/Rijswijk * *Scriba*: J.A.D. Schravendeel, Fagotstraat 34, 2287 BD Rijswijk, tel. 070-394631X, postbus 45787 2504 RD Den Haag (p. 1353).

Hardenberg-Baalder * *Postadres*: Postbus 401, 7770 AK Hardenberg; * *Predikant*: P.K. Meijer; * *Scriba*: H. Janssen, tel. 0523-263240; * *Secr. diaconie*: A.R. Buitenhuis, tel. 0523-270337 (p. 82).

Hardenberg-Balderveld * *Postadres*: Postbus 411, 7770 AK Hardenberg; * *Predikanten*: G.F. de Kimpe, wijk zuid, J. van der Wal, wijk oost; * *Scriba*: J.A. Vogd, tel. 0523-268040; * *Secr. diaconie*: H.J. Veurink, 0523-264089 (p. 82).

Nunspeet * *Scribaat*: Postbus 109, 8070 AC Nunspeet; * *Scriba*: F. van Hoffen, Wildetandweg 2a, 8072 DM Nunspeet (p. 105).

Terneuzen * *Scribaat*: K. de Feijter, Axelsestraat 231, 4537 AV Terneuzen, tel. 0115-617897 (p. 155).

Zevenbergen * *Diaconie*: Postbus 296, 4760 AG Zevenbergen (p. 162).

Brochures.....

de Bunschoter bv
drukkerij

Postbus 10 - 3750 GA Bunschoten-Spakenburg
Tel (033) 299 79 99 - Fax (033) 299 79 98